

290 Otobüs Hattında Gündelik Seyahatler: Minör Güzergâhlar, Mekânsallıklar ve Kartografiler Üzerinden Çokluğun Mekânlarını Araştırmak

Fulya Selçuk

Dokuz Eylül Üniversitesi, Arş. Gör.

[ORCID: 0000-0003-3496-3879](https://orcid.org/0000-0003-3496-3879)

fulya.selcuk@deu.edu.tr

Öz

Doktora araştırmamın ilk aşaması olan bu çalışma, toplumsal mimarlık tartışmalarına “toplum” kavrayışının eleştirisi üzerinden ekleniyor. İzmir’de, Karşıyaka ve Dokuz Eylül Üniversitesi Tınaztepe Kampüsü arasında 290 otobüs hattıyla yaptığım gündelik seyahatlerimden yola çıkan çalışmada, toplum kavramı yerine “çokluk” kavramını önererek “çokluğun mekânlarını” deşifre etmeyi amaçlıyorum. Çokluğun mekânlarını kamusal-özel ikiliğinde değil, bedenün diğer bedenlerle ilişkilendiği ve çoğullaştığı mekânlarda arıyorum. Bedenlerin gündelik güzergâhlarının araçsallaştırılmasıyla, çokluğu oluşturan tekilliklerin öznel, bedenlenmiş ve konumlu olan mekânsal bilgisinin açığa çıkarılabileceğini, bu mekânsal bilginin (olası) toplumsallaşma mekânlarını işaret edebileceğini ileri sürüyorum. Araştırmamın argümanlarını feminist bir bakışla ve otoetnografik bir saha denemesiyle kendi bedenim ve kullandığım otobüs güzergâhı üzerinden tartışıyorum. 2022 yılında Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirdiğim saha çalışmamda çokluğu oluşturan tekilliklerin bir araya gelme ve çoğullaşma pratiklerini “minör pratikler” olarak tanımlıyorum. Mimarlığın doğrudan konusu ve sahası olan minör pratiklerin gerçekleştiği mekânları “minör mekânsallıklar”, minör mekânsallıkları açığa çıkardığım öznel güzergâhları “minör güzergâhlar”, minör mekânsallıkların bilgisini haritalandırarak elde ettiğim mekânsal ağları “minör kartografiler” olarak kavramsallaştırıyorum. Toplumsal mimarlık alanındaki feminist çalışmalar için kavramsal, epistemolojik ve metodolojik bir yaklaşım sunuyorum.

Anahtar Kelimeler: Minör güzergâhlar, minör mekânsallıklar, minör kartografiler, feminist metodoloji, oto-etnografi

•••••

Geliş tarihi: 29 Ağustos 2023 • Kabul tarihi: 18 Temmuz 2024

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(2) • 10-47
DOI: 10.46655/federgi.1351698

Daily Travels on the 290 Bus Line: Exploring the Spaces of a Multitude Through Minor Trajectories, Spatialities and Cartographies

Fulya Selçuk

Dokuz Eylül University, RA

[ORCID: 0000-0003-3496-3879](https://orcid.org/0000-0003-3496-3879)

fulya.selcuk@deu.edu.tr

Abstract

This study, which is the first phase of my doctoral research, is articulated in discussions of social architecture through a critique of the concept of “society”. Based on my daily travels on the 290 bus line between Karşıyaka and Dokuz Eylül University Tınaztepe Campus in İzmir, I aim to decipher “spaces of a multitude” by proposing the concept of “multitude” instead of the concept of “society”. I explore spaces of a multitude not in the public-private dichotomy, but in spaces where the body is related and pluralized with other bodies. I argue that by instrumentalizing daily trajectories of bodies, the subjective, embodied and situated spatial knowledge of individualities that constitute a multitude can be revealed, and this spatial knowledge can indicate (possible) spaces of socialization. I discuss the arguments of my research with a feminist perspective and an autoethnographic field experiment through my own body and the bus route I use. In my fieldwork, conducted in April and May in 2022, I define practices of gathering and pluralization of individualities that constitute a multitude as “minor practices”. I conceptualize spaces where minor practices take place, which are the direct subject and field of architecture, as “minor spatialities”; subjective trajectories where I reveal minor spatialities as “minor trajectories”; and spatial networks I obtain by mapping the knowledge of minor spatialities as “minor cartographies”. I present a conceptual, epistemological and methodological approach for feminist studies in the field of social architecture.

Keywords: Minor trajectories, minor spatialities, minor cartographies, feminist methodology, autoethnography

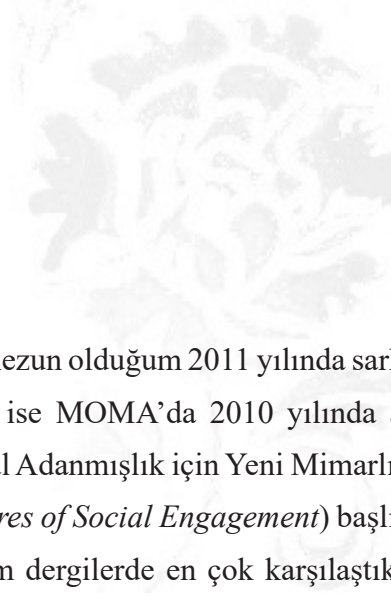
•••••

Arrival date: 29 August 2023 • Acceptance date: 25 July 2024

•
Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • 16(2) • 10-47
DOI: 10.46655/federgi.1351698

Giriş

Mimarlık bölümünden mezun olduğum 2011 yılında sarkacın bir ucunda yıldız mimarlar, diğer ucunda ise MOMA’da 2010 yılında açılan “Küçük Ölçek, Büyük Değişiklik: Sosyal Adanmışlık için Yeni Mimarlıklar” (*Small Scale Big Change: New Architectures of Social Engagement*) başlıklı sergi vardı. Stüdyo eğitimimde, karıştırdığım dergilerde en çok karşılaştıklarım yıldız mimarlar ve onların yapıları olsa da, ben sarkacın diğer ucunda takılı kaldım. Küçük ölçekli işlerle büyük değişimler yaratılabilir miydi? O günden bugüne, bu soruyu dert edinen ya da bu soruyla paralel sorular soran çalışmalar mimarlık gündeminde daha sık yer bulmaya başladı. Aşağıdan-yukarıya, düşük bütçeli, düşük teknolojili, katılımcı, demokratik, aktivist, toplum için, herkes için, madunlar için mimarlık(lar)... Kavramlar, yapılan işler artıyor, “toplumsal mimarlık” dönemi müjdeleniyordu, ancak o beklenen “büyük değişim” sağlanabilmiş miydi?

Günümüzün ekonomik, sosyal, kültürel, ekolojik krizlerinin sorumlusu ilan edilmiş olan “ana akım mimarlık”, “konvansiyonel mimarlık”, “kâr odaklı mimarlık” gibi isimlerle anılan hâkim yapı üretim sistemi sermaye odaklı gelişimine devam ederken, toplumsal mimarlık pratiklerinin yaygın etkisi tartışmalı hale geldi. Bugün toplumsal mimarlık pratiklerinin hâkim yapı üretim pratikleri içindeki etkisinin artması için yeni kavramsal yaklaşımlara ve yöntemlere ihtiyaç olduğunu ileri sürüyorum.

Bu sav doğrultusunda öncelikle “toplum” kavramı yerine “çokluk” kavramını öneriyorum. Çokluk, toplum kavramının aksine tekillikleri, farklılıkları, öznellikleri tanıyan bir kavram. Çokluğu oluşturan tekillikler gündelik ve sıradan eylemler aracılığıyla birbirleriyle ilişkilendirilir. Bu ilişkilerde ürettikleri mekânları “çokluğun mekânları” olarak araştırıyorum. Bir toplumsal mimarlık araştırması idealize ve homojenize edilen, belki de bu yüzden hiçbir zaman erişilemeyen toplumun değil, çokluğun mekânları üzerine kurulabilir mi? Toplumsallaşma imkânlarını “kamusal mekânlarda” arayarak kamusal-özel mekân ikiliğini sürekli yeniden kurmak yerine, beden diğer bedenlerle ilişkilenerken çoğullaştığı mekânlarda, oluş halindeki çokluğun mekânlarında aramak toplumsal mimarlığın araştırma, eğitim ve tasarım alanlarındaki çalışmaları için yeni düşünce ve eylem alanları sunar mı?

Toplum kavramı yerine çokluk kavramını önermek araştırmanın ölçeğini beden ölçeğine indiriyor. Çokluğun mekânsal bilgisi öznel, bedenlenmiş ve konumlu bilgi olarak feminist bilgi alanına yerleşiyor (Harding 1986, 1991; Haraway 1988). Bu bilgiyi beden ölçeğinden üretebilmek için öznel güzergâhları araçsallaştırıyorum. Çalışma kapsamında kendi bedenimin öznel güzergâhlarını takip ederek öteki, yabancı, tanıdık bedenlerle nasıl ve nerede karşılaştığımı, etkileşim kurduğumu ve ilişkilendiğimi sorguluyorum.

Öznel güzergâhlarım evim ve iş yerim arasında uzanıyor. 2022 yılının Nisan ve Mayıs aylarında, en sık kullandığım üç rota üzerinden

gerçekleştirdiğim otoetnografik saha denemesinde gündelik seyahatlerimi tartışmaya açıyorum. Otoetnografik yöntemi fotoğraf, çizim, haritalama gibi mimarlık alanında kullanılan araçlarla yeniden yorumluyorum. Bedenimin diğer bedenlerle ilişkilendiği eylemleri, bu eylemlerin gerçekleştiği mekânları, bu mekânları açığa çıkarmak için araçsallaştırdığım güzergâhları ve mekânları haritalandırdığım kartografiyi “minör” kavramıyla yorumluyorum.

Makaleye, çalışmamın konumlandığı “toplumsal mimarlık” alanını, değişen sınırları, yöntemleri, paradigmaları ve pratikleriyle tarihsel bir izlekte sunarak başlıyorum. Ardından, toplum kavramı yerine önerdiğim “çokluk” kavramını tanıtıyorum. Çokluğun mekânsal bilgisini üretmek için çalışmanın feminist epistemolojik zeminini kurarak otoetnografiye başvuruyorum. Feministkentaraştırmalarında rastladığım otoetnografik yaklaşımları yürüttüğüm araştırmamda “minör” kavramını nasıl yorumladığımı açıkladıktan sonra araştırmamın sahasını kendi bedenim ve gündelik güzergâhlarım üzerinden tarifliyorum. Saha çalışmasındaki deneyimlerimi ve kişisel notlarımı literatürle birlikte paylaşıyorum. Kisisel olanı teorikleştirmenin ve bunu metin dışındaki araçlarla yapmanın yollarını arıyorum. Saha çalışmasında elde ettiğim minör pratikleri ve mekânsallıkları haritalandırarak ürettiğim minör kartografiyi ortaya koyuyorum.

Minör kartografi bedenlerin gündelik, sıradan, olağan ilişkilene biçimlerini ve bu ilişkilerin ürettiği minör mekânsallıkları görünür kılıyor. Böylece gündelik hayattaki toplumsallaşma imkânlarını ve imkânsızlıklarını mekânsal boyutuyla beden ölçeğinden sorgulamaya açıyor. Minör kartografiyi ve güzergâhları yöntemsel bir katkı olarak sunan bu çalışma, aynı zamanda toplumsal olanı beden, bedenler arası gündelik ilişkiler ve bu ilişkilerin mekânları odağından, feminist bakış açısıyla yeniden düşünmeye davet ediyor. Sosyal angajmanlı alternatif mimarlık pratiklerine ağırlık veren feminist mimarlık literatürüne (Petrescu 2007; Schalk, Kristiansson ve Mazé 2017; Frichot, Gabrielsson ve Runting 2017) faili çokluk olan minör mekânsallık

kavrayışıyla ekleniyor.¹ Yaygın anlamda tartışmaya açılmayan mekânsal eşikleri, aralıkları, patikaları ve durakları minör mekânsallıklar olarak tanıyarak toplumsal mimarlığın mekân repertuarını, dolayısıyla düşünme ve eylem alanını genişletiyor.

Toplumsal Mimarlık Pratiklerinden Feminist Bir Bakışla Çokluğa

Günümüz dünyasında iklim değişikliği, göç, işsizlik, yoksulluk, doğal ve insan kaynaklı afetler, pandemiler, çevresel problemler gibi belirsiz ve karmaşık çok sayıda “kötü huylu problem” (*wicked problems*)² (Rittel ve Webber 1973) bulunuyor. Ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik krizler derinleşirken, yapılı çevrenin ve dolayısıyla sosyal çevrenin üretimine doğrudan etkisi olan mimarlık disiplininde henüz hâkim olanın gölgesinde olsa da toplumsal mimarlık pratikleri gelişiyor.

Tarihsel bir okumayla mimarlığın uzun zamandır toplumcu bir rol üstlendiği söylenebilir. İki dünya savaşının gerçekleştiği ve ekonomik buhranın olduğu yirminci yüzyılın ilk yarısında, modern mimarlığın yükselişinde rolü olan mimarlar endüstrileşmenin getirdiği imkânlarla toplumsal sorunları çözebileceklerine inanırlar. Özellikle konut sorununa dönük rasyonel, ekonomik ve seri üretimle daha çok kişiye ulaşabilecek alternatiflerin tasarlanması ve manifestolarda mimarın toplumsal sorumluluğuna çokça vurgu yapılması (Conrads 1991) bu doğrultuda okunabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, modern mimarlık döneminin mimarları toplumsal faydaya dönük söylemsel ve pratik üretimlerinin başarısızlığa uğradığıyla ilgili ciddi bir eleştiri alır. Modern mimarlık, kullanıcılara istenmeyen bir modern yaşam vizyonu dayatan baskıcı bir mimari olarak algılanır. 1960’ların kentsel toplumsal hareketlerinin özgürlük ve hak taleplerinin de tezahürüyle “öncü” söylemlerin politik gücü zayıflar. Modern mimarlık döneminin bütüncül çözüm arayışları ve üst anlatıları terk

edilir; köktenci dönüşüm yerini uzun erimli parçacı değişime bırakır (Sargın 2003, 57). Toplumun değişen kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere katılımcı tasarım (*participatory architecture*), savunucu planlama (*advocacy planning*), kendi kendine yardım mimarlığı (*self-help architecture*) gibi bireysellikleri kucaklayan demokratik tasarım ve planlama yöntemleri ortaya çıkar. Mimari tasarım daha geniş ve liberal bir sosyal projenin parçası haline gelir (Crawford 1991, 39).

1960'lar ve 1970'lerde yaygın olarak tartışılan bu paradigmlar, 1980'lerde neoliberalizmin ve küreselleşmenin etkisinde “yıldız mimar” figürünün yükselmesiyle büyük ölçüde unutulur (Bergdoll 2010, 9). 1990'ların sonu ve özellikle 2000'lerden itibaren dünyanın her yerinde yıldız mimarların yapıları birer imza niteliğinde inşa edilmeye başlar. Ancak yapıların maliyetleri ve yarattıkları kent, kültür ve bellek tahribatları, sebep olunan işçi ölümleri, kentli kitlelerin yerinden edilmesi ve kamu yararına kullanılabilecek servetlerin boşa harcanması gibi nedenlerle yıldız mimarlık tartışmaların hedefi olur (Omacan 2017, 9) Yıldız mimarlığa yönelik eleştirilerin ve her ölçekte derinleşen krizlere dönük farkındalığın artmasıyla, toplumsal mimarlık alanında baskın olmayan eşitlikçi pratikler ile (Awan, Schneider ve Till 2011; Petrescu ve Trogal 2017; Karim 2018) bu pratikleri öne çıkaran sergi ve bienaller³ gündemde daha çok yer almaya başlar.

Güncel mimarlık ve mekân üretim pratiklerinde, post kolonyal ve feminist çalışmaların etkisiyle beyaz, heteroseksüel, evli ve çocuklu, şehirli, bedensel engeli olmayan, ortalama bir dil konuşan “Erkek insan” odaklı tüm anlayışların sarsılmasıyla toplumsal mimarlık üretimlerinin sınırları genişler. Müşterikleşme pratikleri (*commoning practices*) (Stavrides 2018), ihtimam pratikleri (*caring practices*) (Trogal 2012), ötekilik pratikleri (*altering practices*) (Petrescu 2007) gibi pratiklerle, alternatif yöntem arayışlarıyla ve epistemik yaklaşımlarla toplumsal mimarlık pratikleri yeni anlamlar kazanır. Kamusal-özel, içerisi-dışarı, özne-nesne, kişisel-sosyal, doğa-kültür gibi

ikili ayrımları aşan bakış açıları çoğalır. Modern mimarlığın homojen bir yapı kabulüyle ele aldığı toplum kavrayışı çözülürken, toplumsallaşma pratikleri de çeşitlenir.

Bu değişimler bugünün toplumsallaşma pratiklerinin mekânlarını yeniden keşfetmeyi zorunlu kılıyor. Bugünün toplumunun sürekli değişen, çözülen, çoğalan ve çoğullaşan toplumsal pratiklerini ve mekânlarını-mekânsallıklarını farklılıkları, çelişkileri, çatışmaları, öznellikleri eşitleyen ve homojenize eden “toplum” kavramını referans alarak, mülkiyet ilişkilerine ve kamu denetimine bağlı kamusal-özel mekân ikiliğinde aramak toplumsal mimarlık pratiklerinin eylem alanlarını sınırlıyor. Toplumsal mimarlık pratiklerinin başarısı ve yaygın etkisi tartışmalı hale geliyor. Toplumsal mimarlığın araştırma, eğitim ve tasarım pratiklerinin etki alanının genişlemesi için eleştirel yaklaşımlara ve eylem alanlarına ihtiyaç duyuluyor.

Toplumsallaşma ya da olası toplumsallaşma mekânlarının örüntüsünü açığa çıkarmak için toplumun nasıl kavramsallaştırıldığını, toplumsallaşma pratiklerinin neler olduğunu, bu pratiklerin nerede mekânsallaştığını tekrar sormak gerekiyor. Büyük anlatıların çöktüğü (Lyotard 2014); post kolonyal (Said 2022; Bhabha 2017; Spivak 2020) ve feminist çalışmalarla (de Beauvoir 2019; Cixous 1976; Irigaray 1985, 1993; hooks 1981; Kristeva 1982; Butler 2023; Haraway 2010; Braidotti 2017, 2021) tekilliklerin, bireysel farklılıkların ve çeşitliliklerin, öznelliklerin, çoğullukların kıymetlendirildiği; hümanizm eleştirisi ile insanın Aydınlanma döneminden miras kalan merkezi konumunu kaybettiği; insan-sonrası (*posthuman*) tartışmalarla insan olmayan aktörlere de failliklerin (*agency*) atandığı; özne-özne, özne-nesne, nesne-nesne ilişkilerinin, öznelliklerin ve nesnelliklerin yeniden tariflendiği bir dönemde mimarlık hangi toplumu, hangi toplumsal pratikleri ve mekânları, nasıl konu edinebilir?

Bu sorunun cevabını çalışma kapsamında “toplum” kavramı yerine

“çokluk” kavramını önererek arıyorum. On yedinci yüzyılda Baruch Spinoza’nın demokrasinin olası öznesi olarak tayin ettiği ve kolektif toplumsal özneyi tariflediği çokluk (*multitudo*) “tam anlamıyla kamu sahnesinde, kolektif eylemlerde, komünal ilişkilerin idaresinde, merkezci bir hareket etme biçimi içinde buharlaşmadan, Bir’le bir bütün oluşturmadan varlığını sürdüren bir çoğulluğa işaret eder (*Tractus Politicus*)” (Virno 2013, 26). Çokluk, halk ve kitle kavramlarının karşıtıdır. Halk gibi üniter bir yapı ya da kitleler gibi edilgen değildir. Tekillığe ve tek bir özdeşliğe indirgenemeyecek tekil farklılıkların etkin çoğulluğudur (Hardt ve Negri 2011, 113-114). “Halkın kaynaşmış birliğine karşı, toplumsal ve politik varoluşun sürekli bir biçimi olarak çoğunluk - harfiyen: çok olma. Dolayısıyla çokluk bir bireyler ağından oluşur; ‘çok’ bir tekilliktir” (Virno 2013, 84).

Tekillik, çok boyutluluklar alanı olarak ortak varoluşa işaret ettiği için mülkiyet mantığını yıkar. Mülkiyet mantığının yıkılması, ortak varoluşun ve ortak paydanın üretimi, kamusal-özel başta olmak üzere modernitenin yarattığı ikiliklerin geçersizleşmesiyle sonuçlanır. Mevcut kullanımda, “özel” kavramı bir yanda toplumsal öznelerin haklarını ve özgürlüklerini, diğer yanda özel mülkiyet haklarını anlatır. Bir öznenin tüm özellikleri, nitelikleri, çıkar ve arzuları ve hatta ruhu bireyin sahip olduğu mülkler olarak kabul edildiği için özneliğin tüm boyutları ekonomik olana indirgenir. “Kamusal” kavramı ise hem devlet kontrolüne hem de ortak olarak sahip olunana referans verdiği için karmaşıklık yaratır. Michael Hardt ve Antonio Negri “(özel mülkiyeti değil) toplumsal öznelliklerin tekillliğini ifade eden bir özel ya da mahrem kavrayışı ve (devlet kontrolüne değil) ortak paydaya dayanan bir kamusal kavrayışı” önerirler (Hardt ve Negri 2011, 222). Mülkiyet mantığının yıkıldığı, kamusal-özel gibi modernitenin ikiliklerinin geçersizleştiği ve devlet kontrolüne değil ortak paydaya dayanan bir kamusal kavrayışının benimsendiği bu bağlamda kamusal mekânı sorgulayarak çokluğun mekânlarını araştırmayı amaçlıyorum.

Çokluğun mekânlarının araştırılması için, çokluğu oluşturan

tekilliklerin öznel, bedenlenmiş, konumlu olan mekânsal bilgisi elde edilmelidir. Çokluğu oluşturan tekilliklerin mekânsal bilgisinin hangi bilgi türü olduğunu araştırmamda feminist bir bakış açısıyla soruyorum. Pozitivist bilimler tarafından kabul görmeyen ve evrensel, test edilebilir, güvenilir nesnel bilgiye göre geçerliliği olmayan öznel, bedenlenmiş, konumlu bilgi uzun yıllar boyunca değersiz kılınsa da feminist epistemolojide sorunsallaştırılarak sosyal bilimler ve fen bilimleri alanında yerini bulmaya başlar. Pozitivist bilimin değerden arınmış ve aşkın nesnellğine karşı feminist nesnellği Donna Haraway (2010) konumlu bilgiler (*situated knowledges*) olarak tanımlar. Konum, konumlanma, konumlandırma siyaseti ve epistemolojisini savunan Haraway'e göre "yukarıdan, hiçbir yerden, öylece bakmaya karşı bir bedenden, her zaman karmaşık, çelişkili, yapılandırılan ve yapılan bir bedenden bakıldığında" konumlu, bedenli ve kısmi (evrensel olmayan), öznesi belli olan ve dolayısıyla hesap sorulabilir olan bilgi elde edilir (Haraway 2010, 110). Konumlu bilgi olarak kabul ettiğim çokluğun mekânsal bilgisi nasıl üretilebilir ve paylaşabilir?

Yöntem: Otoetnografik bir saha ve minör bir pratik olarak gündelik seyahatlerin kaydı

Çalışma kapsamında çokluğun öznel, bedenlenmiş, konumlu mekânsal bilgisini üretmek için otoetnografi yöntemine başvurdum. Otoetnografi, kişisel deneyimleri tanımlayarak ve sistematik olarak analiz ederek kültürel deneyimi anlamayı amaçlayan araştırma ve yazma yaklaşımıdır (Ellis, Adams ve Bochner 2010). Otobiyografi ve etnografinin özelliklerini bir araya getirir. Otoetnografide kişisel olan kültürel olana bağlanır, benlik sosyal bağlama yerleşir (Reed-Danahay 1997, 9). Sosyolojik anlayışın genişletilmesi için yazarın/araştırmacının deneyimlerinden yararlanır (Sparkes 2000, 21). Kişisel deneyimler ve anlatılar literatürdeki kavramlarla ele alınır (Holt 2001;

Sparkes 1996; Muncey 2005). Araştırma sürecine (-graphy), kültüre (-ethno) veya benliğe (-auto) yapılan vurgu değişebilir (Ellis ve Bochner 2000, 740). Öznelik, duygusallık ve araştırmacının araştırma üzerindeki etkisini kabul eden ve barındıran yaklaşımıyla (Ellis, Adams ve Bochner 2010), ayrımcılık eksenlerini açığa çıkardığı ve pozitivist bilimin üstten ve eril bakışını aştığı için otoetnografi feminist bir metodoloji olarak değerlendirilir.

Otoetnografik bir yaklaşımla gündelik hayat deneyimim üzerinden yürüttüğüm araştırmanın sahasını kendi bedenim ve bedenimin kente uzandığı, salındığı, her gün kenti delip geçtiği, kestiği, öteki ile kesiştiği, dolandığı öznel güzergâhlarım üzerinden yeniden tanımladım.⁴ John Eyles, karşılıklı olarak birbirimizin hayatlarımızı inşa ettiğimizi ve bu inşayı sorgulamadığımızı belirtir (Eyles 1989, 115-116). Ben bu inşayı, kendi bedenimi merkeze alarak mekânsal boyutuyla sorguladım. Öznel güzergâhlarım üzerinde çoğullaştığım, öteki ile karşılaştığım, zorunlu ya da gönüllü bir arada bulunduğum, temas ettiğim, tanıklık ettiğim (işitsel ya da görsel olarak) gündelik, sıradan, tekrar edebilen, kısa süren tüm ilişkisel eylemleri ve bu eylemlerin gerçekleştiği mekânları metinler, fotoğraflar, videolar ve çizimler aracılığıyla kayıt altına aldım.

Kayıt altına aldığım ilişkisel eylemleri ve mekânları haritalandırarak aralarındaki bağlantıları takip edilebilir kıldım. Bu mekânların nesnel ve öznel bilgisinin çok zamanlı, çok ölçekli ve çok katmanlı haritalandırılmasını, geleneksel haritalama yönteminin sınırlılıklarının farkındalığıyla, feminist bir perspektifle geliştirmeye çalıştım. Feminist haritalama bedensiz haritalar oluşturan ataerkil geleneğin eleştirisiyle özneyi, öznenin bedenini ve deneyimini merkeze alır (D'Ignazio ve Klein 2020; Pirani vd. 2020; aktaran Moran, Azucena Gollaz 2022, 188). Haritalama, soyut temsil ve yaşanan gerçeklikler arasında aracılık ederek mekânın bedensel olarak anlaşılmasını sağlar (Awan 2017, 35). Yanı sıra, haritalamayı yapan kişi kendisini ve bakış açısını ortaya koyduğunda başka bakışlar için de alan açar ve okuyucusunu

sürece aktif bir şekilde dâhil eder (Şenel 2019, 11). Böylece, feminist eleştirel bir perspektifle haritalama tekil, nesnel ve nicel bilgi ve temsiller yerine; çoklu, öznel ve niteliksel, değişken bilgilerin üretildiği açık ve eleştirel bir pratik haline gelir (Şenel 2013, 88; 2014, 27).

Araştırma kapsamında dizi anlatılarını⁵ feminist eleştirel bir haritalama pratiği olarak uyarladım ve 290 otobüs hattıyla yaptığım gündelik seyahatlerin kartografisini ürettim. 290 otobüs hattıyla yaptığım gündelik seyahatlerde kendi bedenimi merkeze alarak diğer bedenlerle ilişkilendiğim mekânları, bu mekânları keşfetmek için başvurduğum öznel güzergâhları ve haritalandırma çalışmasıyla elde ettiğim kartografiyi “minör” kavramıyla ele aldım. Minör küçük olana, azınlık olana işaret eden, kaçış, dönüşüm, “oluş”(becoming) ile ilgili metaforik bir kavram. Majör olanın karşısında yer alıyor gibi görünse de, majör ile “içeriden” ilişki kurar. Deleuze ve Guattari’ye referansla, hem “majör” hem de “minör” için yeni öznellik biçimleri yaratır; krizleri ve dolayısıyla toplumsal dönüşümü hızlandırmada “diğerlerinin” failliğini (*agency*) tanır; bir baskı ilişkisi içinde işleyen bir dönüşüm teorisi ve pratik hakkında yeni yollarla düşünmek için esnek araçlar sunar (Katz 1996, 494). Minör kavramını Deleuze ve Guattari’nin “minör edebiyat” (2020); Cindi Katz’ın “minör teori” (1996, 2017); Ida Sandström’ün “minör kentleşme” (2019); Jennifer Bloomer (1993), Joan Ockman (1990), Hugh Crawford (2010) ve Jill Stoner’ın (2012) “minör mimarlık” kavramsallaştırmalarını inceleyerek yorumladığımda, minör pratiklerin ve ele alışların ikili karşıt konumları reddederek, majör olanın içinden eleştirel, politik ve kolektif bir perspektif açma potansiyelini fark ettim ve gündelik deneyimlerimin mekânsal bilgisini üretmek için kullandım.

Bedenimin minör ilişkilene pratiklerini ve bu pratiklerin gerçekleştiği mekânları çokluğun oluş halindeki mekânları olarak keşfettiğim ve haritalandırdığım güzergâh deneyimlerime, bu deneyimleri anlamaya çalışmak üzere kavramsal, epistemolojik ve metodolojik düşünümümler eşlik etti. Böylece gündelik kişisel anlatılarımı literatürle değerlendirerek, kişisel, edebi

ve akademik yazı stillerini melezleyerek ve gündelik olanı akademik bilgiye dönüştürerek (Bektaş Ata 2016, 2019 ve 2023) yeni toplumsal ve mekânsal okumaların önünü açmaya (*-ethno*), öznel bilgi ve deneyimimi araştırmaya dâhil etmeye (*-auto*), sürecin kendisini de toplumsal mimarlık araştırmaları için feminist metodolojik bir yaklaşım olarak sunmaya (*-graphy*) çalıştım.

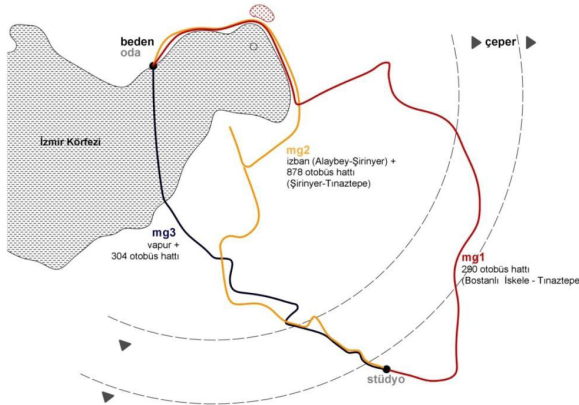
Gündelik seyahatlerim

Gündelik hayatımın en önemli parçası kent içindeki gündelik seyahatlerim. Bu seyahatlerde takip ettiğim güzergâhlar her gün benzer ya da farklı izler üzerinden politik olan bedenimi kentin majör anlatısı içine dâhil ediyor. Bedenim kendisini ve kendi mekânsallıklarını bu izler üzerinden inşa ediyor, diğer bedenlerle (komşularla, tanıdıklarla, ötekilerle, yabancılarla...) bir araya geliyor, çoğullaşıyor. Uyandıgım andan itibaren gündelik hayatıma dâhil olan birçok insan ve insan olmayan canlı ile karşılaşıyorum. Gündelik hayatıma dâhil olma biçimleri ve süreleri çok değişken olan bu bedenlerle gönüllü ya da gönülsüz, isteyerek ya da zorunlu bir araya geliyorum. Bir arada bulunma, temas ve temassızlık halleri bedenimin çoğullaştığı aralıkları yaratıyor. Bu çoğullaşma gelip geçici, tek seferlik ya da tekrarlanabilir nicel bir çoğullaşma. Bedenler arasında ortaklık, tanışıklık, uzlaşma ya da çatışma inşa edebilir ya da etmeyebilir. Ancak, her günün gerçekliği olan bu bedensel çoğullaşmaların imkânları ve imkânsızlıkları tartışılabilir.

Bir araya gelme-çoğullaşma pratiklerinin gerçekleştiği eşikleri, aralıkları, patikaları ve durakları gündelik hayattaki toplumsallaşma mekânları/mekânsallıkları olarak mimarlık alanında ortaya koyma niyetiyle güzergâhlarımı araştırmanın sahası olarak tanımlıyorum. Michel de Certeau'nun (2008) gündelik hayattaki taktik ve stratejileri görünür kılmak için araçsallaştırdığı güzergâh, uzam içinde zamansal bir harekettir, belli bir yol üstünde kat edilen noktaların artsüremli olarak birbiri ardına gelişinin

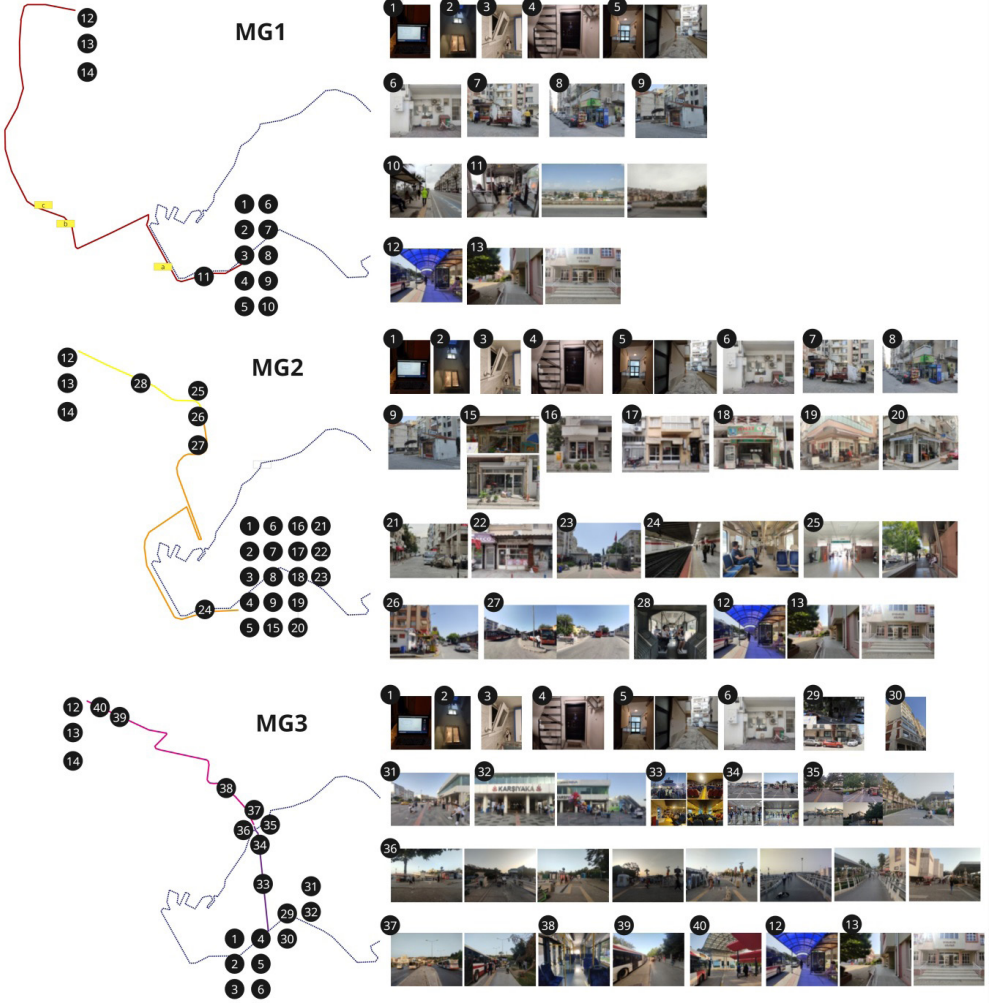
oluşturduğu çizgidir. Güzergâh bir yol çizer, çizgisellik içerir (de Certau 2008, 111). İlişkilene pratikleri güzergâhlarda maddileşir, dolayısıyla güzergâhlar ortak mekânsallık olasılıklarını da taşır (Jalon Oyarzun 2015, 62). Güzergâhları takip etmek mülkiyet ilişkilerine ve devlet denetimine tabi olan kamusal-özel, içerisi-dışarıyı gibi sahte ayrımları terk etmektir. Kentsel bölgelemelere, verili sınırlara bağlı olmadan, bedeni merkeze alarak çepere uzanan, çatallanan, diğer güzergâhlarla kesişen mekânsal ağları keşfetme olasılıklarını açar. Bu olasılıkları benim gündelik hayatımda taşıyan güzergâhlar iş yerim ve evim arasında şu şekilde çeşitleniyor (Şekil 1):⁶

- 290 otobüs hattıyla Karşıyaka-DEÜ Tınaztepe Kampüsü arasındaki gündelik güzergâhlar (**mg1**)
- Raylı ulaşım alternatifi olan İzban hattı üzerinden Karşıyaka-Şirinyer ve daha sonra otobüs hattıyla Şirinyer-Tınaztepe Kampüsü arasındaki gündelik güzergâhlar (**mg2**)
- Deniz ulaşımı alternatifi olan vapur ile Karşıyaka İskele-Konak İskele, otobüs hattıyla Konak-Şirinyer ve Şirinyer-Tınaztepe Kampüsü arasındaki gündelik güzergâhlar (**mg3**)

Şekil 1. Gündelik hayatımda evim ve iş yerim arasında kullandığım üç güzergâh (Yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022)

Gündelik hayatımda kullandığım bu üç farklı güzergâh üzerinde 2022 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yaptığım saha çalışmasında, diğer bedenlerle ilişkilenebilirlik pratiklerimi ve bu pratiklerin ürettiği mekânsallıkların kaydını aldım. Her aracın kendi sınırlılıkları bulunduğundan araçları çeşitlendirdim. Çok katmanlı ve çok zamanlı güzergâh deneyimlerimi kişisel anlatılarla (*personal narratives*) aktardım. Fotoğraf kayıtlarıyla her güzergâha ait birer “fotoğrafik deneme” (*photoessay*) oluşturdum (Şekil 2). Ancak fotoğraflar farklı zamanlardaki deneyimleri sunamayan donmuş imajlar olarak oluştuğundaki mekânsallıkları temsil etmekte yetersiz kaldı. Video kayıtları hareketi kayıt altına alıyor olsa da, videonun çekildiği gün, saat, mevsim bu hareketin sürekliliğinde sadece belli bir kesiti gösterdiği için farklı zamanlardaki deneyimlerin aktarılmasında sınırlı kaldı. Dolayısıyla kişisel anlatılara, fotoğraflara ve videolara ek olarak çizim tekniğine başvurdum. Nitekim Anne Bordeleau ve Liana Bresler’e göre fotoğraf veya video ile belgelenemeyecek hafıza katmanları, duyuşsal, duygusal ve algısal katmanlar çizim aracılığıyla görünür hale gelir. Çünkü çizim farklı zamansallıklara açık olma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyeller çizimler kayıt (*record*), eylem (*action*) ve projeksiyon (*projection*) işlevi gördüğünde ortaya çıkar (Bordeleau ve Bresler 2010, 48). Bu makale kapsamında en sık kullandığım ve mgl olarak kodladığım (Şekil 1) “290 otobüs hattıyla Karşıyaka-DEÜ Tınaztepe Kampüsü arasındaki güzergâh” a dair gündelik-sosyal-mekânsal deneyimlerimi aktaracağım.

Şekil 2. Gündelik güzergâhlarının fotoğrafik denemeleri ve güzergâhlar üzerinde kaydedilen mekânlar: 1)Yatak 2)Işıklık 3)Banyo şaftları 4)Merdiven holü 5)Apartman girişi 6)Apartman görevlisi dairesi 7)Çöp konteyneri 8)Bakkal önü 9)Kasap önü 10)Otobüs durağı 11)Otobüs (290) 12)Fakülte otobüs durağı 13)Fakülte binası kapı eşiği 14)Tasarım stüdyosu 15)Bakkal 16)Terzi 17)Pideci 18)Fırın 19)Kahvehane 20)Bakkal 21)Çöp konteyneri 22)Yufkacı 23) Alaybey istasyonu 24)Tren 25)Şirinyer istasyonu 26)Şirinyer taksi durağı ve simitçi 27)Otobüs durağı 28) Otobüs (878) 29)Suzan teyzenin balkonu 30)Halamın balkonu 31)Karşıyaka İskele 32)Çiçekçi-baloncu-midyeci-simitçi önü 33)Vapur 34)Konak İskele 35)Konak Meydan 36) Konak üst geçidi 37)Konak otobüs durakları 38)Otobüs (304) 39)Kampüs otobüs durakları 40) Kampüs giriş kapısı (Yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022)

290 otobüs hattıyla Karşıyaka- DEÜ Tınaztepe Kampüsü arasındaki gündelik seyahatlerden saha notları

Diğer iki güzergâhta olduğu gibi 290 otobüs hattı güzergâhım da en mahrem olarak tanımlanabilecek mekân olan yatağımdan başlıyor. Bedenimin en mahrem mekânı, kendi kendime kalabildiğim az sayıda mekândan biri yatağı sayılabilirdi. Pandemi dönemine kadar... Pandemi döneminin uzaktan eğitim sürecinde diz üstü bilgisayarımı gerçek anlamda dizlerimin üstüne alıp yataktan çıkmadığım zamanlardan bana yatakta çalışma alışkanlığı kaldı. Çevrimiçi katıldığım konferanslar, dersler, sunumlar beni sanal uzamda yatağımdan çıkmadan dünyayla buluşturdu. Dünyayı da yatağıma serdi. Pandemi döneminden sonra “yatak” benim hem ofisime hem sanal uzamda sosyalleştiğim bir mekâna dönüştü.

Yatağın kişisel-sosyal, özel-kamusal ikiliğini bulanıklaştırdığı ve kendi kullanım amacının ötesine geçen kullanımlarla yeniden tanımlandığı başka örnekler de bulunuyor. Yatak, örneğin, Playboy dergisinin kurucusu Hugh Hefner’in ofisi ve iş yeri idi. Hefner yatağında röportajlar verdi, telefon görüşmelerini yaptı, resimler seçti, derginin sayfa düzenini yaptı, metinleri gözden geçirdi, yedi, içti, *playmatelerle* görüştü (Colomina 2016, 112). Yatağın uyuma mekânı olmanın ötesine geçtiği bir diğer çarpıcı örnek ise John Lennon ve Yoko Ono tarafından 1969 yılında gerçekleştirilen “*Bed in for Peace*” protestosuydu. John Lennon ve Yoko Ono, evlendikten sonra bir hafta boyunca balayı yataklarını kamusal hale getirerek yatak üstünde röportajlar verdiler (Colomina 2016, 120).

Sabahları genelde kendi alarmımla değil benden önce kalkan annemin mutfaktaki tıkrıtlarıyla ya da komşularımın alarm sesiyle uyanıyorum. Çünkü uyuduğum oda ve mutfağımız apartman ışıklığına bakıyor. Işıklık evlerdeki seslerin yankılandığı, mutfaktaki kokuların yayıldığı kocaman bir kuyu. Midas’ın kulaklarının eşek kulakları olduğu itirafının yankılanması

gibi, ışıklığa bakan odalardaki tüm gündelik sesler burada yankılanıyor. Odamda çalışırken, mutfakta kahvaltı ederken alt ve üst kattaki komşularımın yankılanan sesleri bana eşlik ediyor. Yüz yüze görmediğim, tanışmadığım ama eşi seslenirken duyduğum için ismini bildiğim Şennur Hanım⁷ çay koyuyor, eşi sigarasını yakıyor. Birileri şarkı mırıldanıyor, birileri kendi kendine söyleniyor. Martıların çığlıkları odalara doluyor. Bu sesler bazen gülümsetiyor, bazen meraklandırıyor, bazen de huzursuz ediyor. Örneğin pencere açık uyumak zorunda kaldığım yaz gecelerinde uykuya dalmamı zorlaştırdığında ve hatta uykumdan uyandırdığında komşularımla çatışmama da sebep olabiliyor.

Tuvalete gittiğimde karşı komşumla buluşuyorum. Selin'in anneanesi ile yaptığı sabah sohbetleri eşliğinde elimi yüzümü yıkıyorum. Eğer misafir tuvaletini kullanırsam apartmanın merdiven holündeki günün ilk selamlaşmalarına kulak veriyorum. Misafir tuvaletleri ile merdiven holleri aynı havalandırma boşluğuna bakıyor. Banyo şaftları/havalandırma bacaları tıpkı ışıklık gibi komşularımın hayatına kulak şahidi olduğum boşluklar. Işıklık bizi alt ve üst komşularımızla, banyo şaftları/havalandırma bacaları ise karşı dairelerdeki komşularımızla bağlıyor.

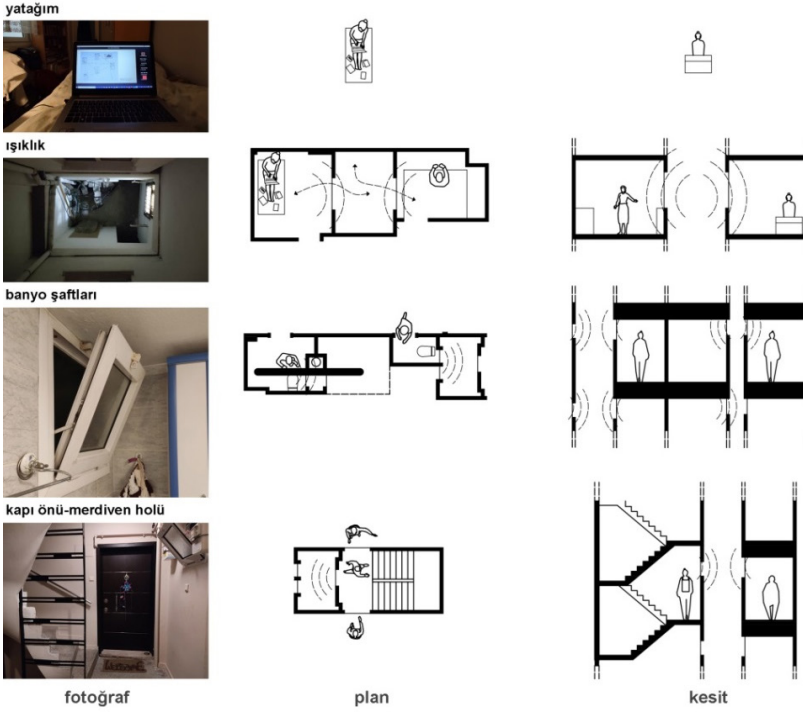
Benzer bağlantıları çalışan Begüm Özden Fırat, Berfin Atlı, Çisel Karacebe ve Suzi Asa İstanbul, Kurtuluş semtinde yaptıkları bir çalışmada birden fazla dairenin ya da apartmanın işitsel olarak kesiştiği bu boşlukları “akuzmatik mekân” olarak adlandırıyorlar. İnsanların çoğunlukla kendilerinin görülmediğini bildikleri ve kaynağı belli olmayan seslere kulak verdikleri akuzmatik mekânlarda, kamusal ve mahrem seslerin birbirine sızmasıyla kademeli bir aradalıklar üretilir.

Sesin akuzmatik alanlardaki dolaşımı, apartman sakini ve mahalleli olmanın en belirgin öğelerinden biri olan tanıdıklık hissini de beraberinde getirir; buralardan geçen sesler komşuların birbirlerinin mahrem yaşamlarına dair bilgilerini artırır. Bu anlamıyla akuzmatik

mekânlar, hem bir dinleme tecrübesi kazandırır hem bilgilendirir hem de insanları duydukları üzerine düşünmeye, çözümlemeye sevk eder (Özden Fırat vd. 2021, 14).

Banyo şaftları/havalandırma bacaları sayesinde kulaktan tanışmışlığımızın olduğu Selin ile nadiren kapı önünde de karşılaşırız. Ailemle yaşadığım zemin üstü dört katlı apartman, 1980’li yıllarda inşa edildiği ve o dönem asansör yapılması yönetmeliklerde zorunlu kılınmadığından katlar arası sirkülasyon için dar bir merdiven kovası kullanıyoruz. Eş zamanlı kullanımlarda karşılaşmalar ve kısa süreli sohbetler kaçınılmaz oluyor. Karşılaşmalar sadece komşularla değil, apartmanın temizliğine gelen kadınlarla, eve sipariş getiren kuryelerle de gerçekleşiyor. Yasaklardan önce eve gelen sütçüler, pazarlamacılar da bu gruba dâhildi. Ama artık “Apartmanımıza satıcıların girmesi yasaktır!”

Bitişik nizam yapılaşmada doğal aydınlatma ve havalandırma için imar yönetmeliklerinde minimum ölçüleri net tarif edilmiş olan ışıklıklar, teknik donatıların geçtiği banyo şaftları, katlar arası sirkülasyonun sağlandığı merdiven kovaları gibi mekânları gündelik deneyimlerimle birlikte sosyal mekân olarak tartışabiliyorum. Bu mekânları minör bir pozisyondan ilişkisel boyutuyla deşifre edebiliyorum. Katı bir iç-dış ikiliğinde iç mekâna ve dolayısıyla özel olana dâhil edilen ve hatta kullanılabilir alanlar olmaktan ziyade teknik mekânlar olarak görülen bu mekânlar, minör kavramıyla ele alındığında bedenlerin dolaylı-dolaysız olarak tanışıklık kazandığı, karşılaştığı, ilişkilendiği boşluklar olarak okunabiliyor (Şekil 3).

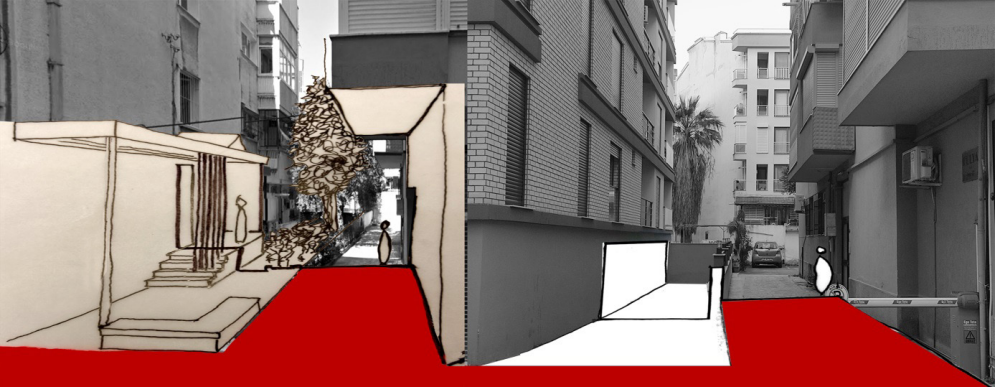

Şekil 3. Yatağımdan apartman boşluğuna uzanan güzergâhımda teknik boşlukların, çoğunlukla işitsel ilişkilerin kurulduğu sosyal boşluklara dönüşümü (Yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022).

Apartment binasının kapısından çıktığımda kentsel salınımım başlıyor. Apartment binasının arka bahçesi otopark ve depo alanı olarak kullanıldığı için bu bahçeye giden yol aynı zamanda yan apartmentla ara bir boşluk oluşturuyor. Yaşadığım apartmentın kapısı bu boşluğa açılıyor. Yan komşumuz olan apartment yakın zamanda kentsel dönüşüm ile yeniden inşa edildi. Kentsel dönüşümden önce yan apartmentın girişi ve merdiven kovası, zemin katta oturan Suzan teyzenin mutfağı, dairelerin arka balkonları, mandalina, portakal, nar ağaçları bu ara boşluğa bakardı. Kentsel dönüşümden sonra yapılan yeni apartmentın ise bodrum kat kapalı otoparkı ara boşluğa cephe veriyor. Üst katların bizim apartmenta bakan cephesi ise olabildiğince sağır bırakıldı. Apartmentın yeni

girişi diğer sokağa bakıyor. Daha önce bina girişleri karşılıklı olduğu için karşılaşmalar daha sık yaşıyordu. Hatta Suzan teyzenin mutfağının lavabosu bizim apartmanın girişine baktığı için, Suzan teyzenin bulaşıklarını yıkarken beni selamlayışı zihnimde hâlâ çok canlı...

Hafızamda canlandırdığım çocukluk ve gençlik imgeleriyle komşu binanın tüm katılığı, sağırlığı, fiziksel sınırları erimeye başlıyor. Bugün ve geçmiş, gerçek ve hayal, görünen ve görünmeyen arasındaki sınırların bulanıklaşmasıyla minör olana yaklaşma imkânı doğuyor. Jill Stoner'e göre minör olana yaklaşmak için mimarlığın önce hayal gücü aracılığıyla görünmez olması gerekir. Hayal gücüyle bakmak, nesneyi, anlamını, meta işlevini unutmaktır; hayal gücü, görüntüyü özgür kılar. Görselin unutulmasıyla diğer duyular birbirine karışarak insan ilişkilerini ortaya çıkaran koşulu sağlar. Nesnenin yalnızca görüntüsü değil, maddi sınırları, geçmiş çağrışımları, mevcut bağlamı ve anlamı da yok olur (Stoner 2012, 62). Böylece minör mimari form olmaktan çıkarak mekân haline gelir, eksikliğe ve içkinliğe döner, asla tamamlanamaz (Stoner 2012, 68). Eksiklik, kusurluluk, tamamlanmamışlık minör mimarlığın olumladığı özelliklerdir (Stoner 2012, 16) (Şekil 4).

Şekil 4. Kentsel dönüşüm sonrasında bina eşiklerinde değişen, sağırlaşan ilişkisellikler (Yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022)

Otobüs durağına gitmek üzere sokağa yöneldiğimde sokağın

karşısındaki apartmanın zemin katında bulunan apartman görevlisi dairesinin sakinleri ile karşılaşıyorum. Kendimi bildim bileli karşı apartmanın apartman görevlisi değişmedi. Eşi, kızı ve oğlu ile birlikte yaşıyor. Apartman görevlisinin kendisinden çok, büyümelerine şahit olduğum çocuklarıyla, özellikle de kızıyla sık sık karşılaşıyorum. Çünkü kendisi mahallenin esnafına ve sakinlerine yardımcı olarak evlerinin geçimine katkı sağlıyor. Otobüs durağına çıkan köşeye gelmeden çöp konteynerinin önünden geçiyorum. Çöp konteynerinin önünde ise buradan her geçtiğimde atık toplayıcılar ya da yemek arayan evsizler, kediler ve köpeklerle karşılaşıyorum. Gece dönerken ıssızlaşan yolda bu karşılaşmalar tedirgin edebiliyor ya da toplanmamış çöplerin kokusu yolumu değiştirmeme sebep olabiliyor. Çöp konteynerinin etkileşim alanının sınırları, onunla ilişkilenen her bedenün gönüllü ya da zorunlu bulunma haline ve öznel deneyimine göre değişiyor. Ben, apartman görevlisi ve ailesi, atık toplayıcıları, evsizler, kediler ve köpekler tekrarlanan ama geçici olan, dolaylı ve dolaysız bu ilişkilenmelerle optik ve anıtsal olmayan, dokunsal ve yabancı minör mekânsallıklar üretiyoruz (Crawford 2010, 381).

Çöp konteyneri ile aynı köşede mahallemizin bakkalı ve kasabı bulunuyor. Bakkalın sahibi değiştiği için artık bana yabancı olsa da, çocukluğumun en canlı anılarında bu bakkalın eski hali ve eski sahibi yer alıyor. Bakkal mahallenin çoğunlukla dedikodu yapılan odası ve balkondan sarkıtılan sepetlerin uzantısı gibiydi. Bakkalı uzun yıllar Ahmet amca ve sonrasında oğlu işletmişti. Aynı zamanda komşularımız olan bu ailenin mahalle geçmişinin en yakın tanıkları olduğu söylenebilir. Bakkalı geçince evimizin adresini tarif ederken referans verdiğimiz kasabın çalışanı İsmet abi ile kısa süreli sohbet ediyoruz. Kasabın asıl sahibi ise Ekrem abi. Ekrem abi, anlattığına göre bu kasapta zamanında futbolcu Metin Oktay'ı bile ağırlamış. Ancak gündelik hayatta asıl ağırladığı konuklar her mahalle kasabının ağırladığı gibi kediler ve köpekler oluyor (Şekil 5).

Sekil 5. İki köşe, iki esnaf ve tekrarlanan karşılaşmalar, selamlaşmalar (Yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022)

Mahallenin gündelik hayatındaki politik, çoklu, kodlanamayan, deneysel, yerel ve akışkan minör mekânsal pratikler, iktidarın kontrolü dışında, insan ve insan olmayan bedenlerin potansiyelinden ortaya çıkıyor (Jalon Oyarzun 2015, 59; 2017, 358) Çöp konteynerinin, bakkalın veya kasabın önündeki her mekânsal eylem, minör mimarlığa göre aynı zamanda ortak bir üretim oluyor (Jalon Oyarzun 2016, 28). Güzergâhlarda deneyimlenen minör mimarlıklar geleneksel iç-dış, kamusal-özel, büyük-küçük ayrımlarını bulanıklaştırıyor ve bu ayrımları yaratan parçalı ve hiyerarşik yapıları sorgulamayı olanaklı kılıyor (Volz ve Brown 2017, 64).

Kasabın olduğu köşeden dönünce denize doğru yürüyorum. Trafik ışıklarından geçince trafik polisi ile selamlaşıp otobüs durağına yöneliyorum. Aynı saatlerde bindiğim kişilerin hepsinin simasını tanıyorum. Sözle olmasa bile gülümseyerek, göz kırparak selamlaşıyoruz. Çünkü tekrarlanan karşılaşmalarımızdan dolayı tanışıklığımız var. Günlük yaşam içinde yeni bir tür olarak sayılabilecek bu geçici gruplanmalar, arada kalan mekânlarda eşiksel yapıları oluşturuyor. Gerard Delanty, transit halinde olunan alanları modern yaşamın eşiksel mekânlarına örnek olarak verir. Bu mekânlar Marc Auge gibi eleştirmenler tarafından yok-yer (*non-place*) olarak tariflenerek sosyal olarak yaşayan mekânlar olarak sayılmasa da (Auge 1995), Delanty

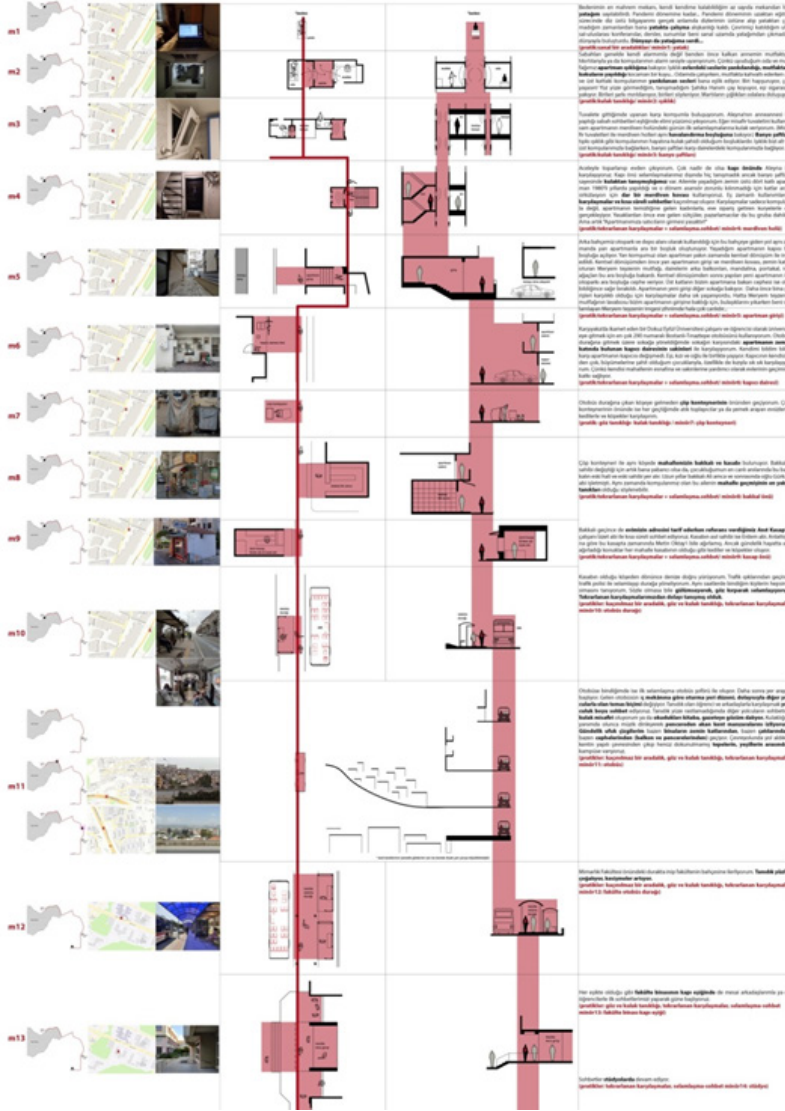
“geçici gruplanmalara dayalı bir tür sosyalleşmeden oluştukları” görüşünü bir alternatif olarak tartışır ve bu sosyalleşme pratiğini Giorgia Agamben’in “gelmekte olan ortaklık” (Agamben 2012) olarak adlandırdığı topluluk deneyimlerinin bir parçası olarak görür (Delanty 2015, 147). Delanty’nin yaklaşımı bu araştırmanın amacıyla da örtüşüyor: toplumsal mekânları kamusal-özel ikiliğinde değil, bedenün diğer bedenlerle ilişkilendirilerek çoğullaştığı mekânlarda keşfetmek.

Otobüse bindiğimde ise ilk selamlaşma otobüs şoförü ile oluyor. Daha sonra yer arayışı başlıyor. Gelen otobüsün iç mekânına göre oturma yeri düzeni, dolayısıyla diğer yolcularla olan temas biçimi değişiyor. Tanıdık olan öğrenci ve arkadaşlarla karşılaşırsak yolculuk boyu sohbet ediyoruz. Tanıdık yüze rastlamadığımda diğer yolcuların sohbetine ya da tartışmalarına kulak misafiri oluyorum, bazen kendimi bu tartışmaların içinde bile bulabiliyorum. Yol uzun olunca, trafik ve kalabalık artınca otobüs içindeki bir arada bulunma halinin sancısı da artıyor. Oyalanmak için kitap okuyorum, kendi kitabımı getirmemişsem başka yolcuların okudukları kitaplara ve gazetelere göz gezdiriyorum. Ancak kitapların, gazetelerin yerini artık telefon ekranları alıyor. Telefon ekranları bizi birbirimizden uzaklaştırıp sanal uzama hapsediyor. Benim ekranım ise çoğunlukla otobüsün penceresi oluyor. Kulaklığım yanımda olunca müzik dinleyerek pencereden akan kent manzaralarını izliyorum. Gündelik ufuk çizgilerim bazen binaların zemin katlarından, bazen çatılarından, bazen cephelerinden (balkon ve pencerelerinden) geçiyor. Yüklenici firmaların inşaatlarının ürünü yapıları çevrelerin,⁸ majör mimarlığın seyrine dalıyorum. Otobüsün içindeki mekânda ise minör bir mimarlık içinde hissediyorum.

Çevreyolunda yol aldıkça kentin yapıları çevresinden çıkıp henüz dokunulmamış tepelerin, yeşillerin arasından kampüse varıyorum. Güzergâhlar iş yerim olan üniversite kampüsüne, mimari tasarım proje stüdyolarına bağlanıyor. Her öğrenci ve akademisyen, benim gibi kendi öznel güzergâhları

üzerinden stüdyoya varıyor. Bu yüzden mimari tasarım stüdyosunun topluluğu farklı öznellikler barındıran bir “çokluk” olarak tahayyül edilebilir. Stüdyo öznel güzergâhların kesiştiği, öznel güzergâhların minör mekânsallıklarının bilgisinin paylaşılarak kolektif bilgiye dönüştürülebileceği bir mekân olarak, çokluğun mekânı olarak düşünülebilir.

Sohbetler stüdyolarda devam ediyor. Stüdyo benim oyun alanım. Stüdyodaki herkes benim oyun arkadaşım. Onlar da farklı güzergâhlardan buraya varıyorlar, hepsinin kendi hikâyesi var. Ama ben onların hikâyesini ne kadar biliyorum, onların kim olduğunun ne kadar farkındayım? Onlarla hangi pozisyondan, nasıl ilişki kuruyorum; kurabiliyor muyum? Hepimizin minör güzergâhlarının kesişimi alternatif bir İzmir haritası oluşturur mu?⁹ Stüdyo aktörlerinin güzergâhlarının kesişimi ile oluşabilecek kent haritası başka bir çalışma için öneri olarak kalsa bile, bu çalışma kapsamında benim kişisel coğrafyamın haritası, başka bir deyişle minör kartografim tüm bu öznel ve mekânsal anlatıların birbirine bağlanmasıyla ortaya çıkıyor (Şekil 6).

Şekil 6. 290 otobüs hattıyla Karşıyaka-DEÜ Tınaztepe Kampüsü arasındaki gündelik seyahatlerin minör kartografisi. Dizi anlatı uyarlaması olan bu minör kartografi satırlardan ve sütunlardan oluşuyor. Güzergâh diyagramı, uydu haritası, plan, kesit, anlatı gibi farklı medyalar çeşitli ölçeklerde kullanılıyor. Yatay satırlarda, tespit edilen minör mekânsallıkların güzergâh üzerindeki konumu, uydu görüntüsü, büyük ölçekli planı, kesiti ve anlatısı okunabiliyor. Dikey sütunlarda ise aynı başlıklarda minör mekânsallıklar ardışık olarak takip ediliyor ve birbirini tamamlayarak bütünde minör kartografiyi oluşturuyor (Yazar tarafından oluşturulmuştur, 2022).

Sonuç

Doktora araştırmamın ilkaşaması olan bu çalışmam kapsamında minör güzergâhlar olarak tariflediğim öznel güzergâhlar aracılığıyla bedenimin gündelik hayatta çoğullaştığı eşikleri, aralıkları, patikaları ve durakları açığa çıkardım. Minör güzergâhlar olarak iş yerim ve evim arasında kullandığım üç rotayı seçip, daha sonra çalışmamı 290 otobüs hattıyla yaptığım gündelik seyahatlerin güzergâhında özelleştirdim. İş yerim ve evim arasındaki güzergâhların yalnızlaştıran, yabancılaştıran yok yerler olarak tariflendiği görüşlerin aksine, her gün tekrarlanan, kentlerin ve kentlilerin yaşamının zorunlu, olağan, sıradan ve vazgeçilmez gerçekliği haline gelen güzergâhlardaki göz tanıklığı, kulak tanıklığı, kaçınılmaz bir aradalıklar, sanal bir aradalıklar, tekrarlanan karşılaşmalar, selamlaşmalar, sohbet gibi pratikleri inceledim. Bu pratikleri minör pratikler olarak tanımladım. Minör pratiklerin gerçekleştiği mekânlar olarak yatak, apartman boşlukları (şaftlar/havalandırma bacaları, ışıklıklar, merdiven holleri), seyyarların ve kentsel donatıların (çöp konteyneri, kamusal tuvaletler, büfeler vb.) etki-etkileşim alanları, zemin kat küçük ölçekli ticari birimler (zemin kat kullanımları), duraklar-istasyonlar-geçitler-iskeleler gibi ulaşım aktarma noktaları, ulaşım araçları (otobüsler, vapurlar, trenler), kapılar-bina girişleri ve balkonlar gibi eşikler ve tasarım stüdyosu gibi mekânları kayıt altına aldım.

Saha notlarında dökmeye çalıştığım çok zamanlı (çocukluk, gençlik, yetişkinlik dönemleri, günlük, haftalık, mevsimsel döngüler), çok katmanlı (duyusal, duygusal, algısal bilgi, uzmanlık bilgisi) ve karmaşık olan öznel deneyimlerimin mekânsal bilgisini kayıt edebilmek için kullandığım araçları çeşitlendirdim (fotoğraf, video, ses kayıt, anlatı, çizim). Haritalandırma aşamasında ise öznel ve nesnel bilginin birlikte okunması, bedensel bilginin kentsel bağlamda kodlanması, farklı kayıt araçlarından elde edilen yazılı ve görsel medyaların bir araya getirilmesi gibi kriterleri dizi anlatıları tekniğine başvurarak karşılayabildim. 290 otobüs hattıyla Karşıyaka-DEÜ

Tınaztepe Kampüsü arasındaki gündelik seyahatlerimin dizi anlatısıyla minör kartografisini oluşturdum.

Minör kartografide örüntüsünü görünür kıldığım mekânları, müşterek ve dayanışmacı pratikleri imkânlı (ya da imkânsız) kılacak, tetikleyici pratiklerin gerçekleştiği mekânlar olarak okuyorum. Bu mekânları minör mekânsallıklar olarak kavramsallaştırıyorum. Beden, diğer bedenlerle ilişkilenerken kendisini ve ötekiyi inşa ederken sonsuz sayıda, geçici, eksik, tamamlanmamış ve kusurlu minör mekânsallık üretir. Bu mekânsallıklar soyut veya idealize edilmiş bir çevrede değil, olağan, sıradan, gündelik güzergâhlarda, anıtsal olmayan mekânlarda, mimarlık olarak sayılmayan ancak toplumsal mimarlığın özneleştirdiği toplumun yaşadığı yapıli çevrelerde gömülüdür. Minör mekânsallıklar, majör olarak sayılabilecek bu yapıli çevrelerde kaçış alanları yaratır, dolayısıyla politiktir. Mekânların işlevsel tanımlarını, fiziksel ve anlamsal sınırlarını, modern kentin ikili ayrımlarını aşar.

Minör mekânsallıklar, bu makale kapsamında açığa çıkarılan tüm bu özellikleriyle toplumsal mimarlık alanında yürütülecek eğitim, tasarım, planlama, uygulama çalışmaları için eleştirel düşünme ve eylem alanları olarak değerlendirilebilir. Tek bir beden, sadece kendi bedenim üzerinden yürüttüğüm için bu araştırma böyle bir değerlendirme için sınırlı kalsa da, çokluğu oluşturan tekilliklerin mekânsal bilgisinin nasıl kavramsallaştırılacağına, nasıl bir bilgi türü olduğuna ve nasıl açığa çıkarılabileceğine dair bir yaklaşım sunuyor. Feminist literatüre beden, mekân ve gündelik hayat ilişkileri üzerinden ekleniyor. Kişisel olanı teorikleştirmenin bir denemesini yapıyor (Ahmed 2018). Sosyal mimarlığın toplumu ve kamusal mekânı idealize eden anlatısı içinde, bedenlerin gündelik, sıradan ve oluş halindeki mekânlarını önceleyen minör bir anlatı kuruyor. Bu anlatıda minör güzergâhları ve minör kartografileri yöntemselleştirerek öznel, bedenlenmiş ve konumlu olan mekânsal bilgiyi feminist perspektiften üretiyor.

Her gün gelip geçtiğim, belki de bu yüzden körleştiğim ve sağırlaştığım güzergâhlarımı feminist bir yaklaşımla yeniden ve yeniden deneyimlediğimde, saha çalışmalarının yarattığı özne-nesne ikiliğini aşarak kendi bedenimi, mahallemi, yollarımı, kullandığım otobüsü saham yaptığımında, sahanın kendisi ben olduğumda toplumsal çalışmaların soyut düzlemde aradığı ilişkiler ağını kendi gerçek hayatımda buldum. Toplumsallaşmaya dair imkânların veya imkânsızlıkların, olağanlaştırılan ve belki de bu yüzden önemsenmeyen bu ilişkilenmelerde yattığını düşünüyorum. Çünkü ilişki ağlarının ortaya çıkması, bu ağların başka türlü nasıl ve nerede kurulabileceğine dair konuşma zeminini yaratıyor. Ben mimar olarak bedenimin ilişki ağını mekân odağından keşfettim. Keşif sürecinde geliştirdiğim kavramsal, epistemolojik ve metodolojik yaklaşımla ileriye dönük çalışmalarda araştırmama başka bedenleri de dâhil edeceğim. Araştırmama başka bedenlerin dâhil olmasıyla, diğer bir deyişle araştırmanın kendi çokluğunu oluşturmasıyla, kendi bedenim ve bedensel deneyimim üzerinden keşfetmeye başladığım minör mekânsallıklar repertuarının genişlemesini, bu repertuarın başka türlü ilişkilene biçimlerini ve mekânlarını düşünmek için potansiyel bir kaynağa dönüşmesini umuyorum.

1 Feminist mimarlık alanındaki araştırmalar ağırlıklı olarak tasarım, uygulama ve eğitim pratiklerindeki alternatif arayışlara odaklanıyor. Bu pratiklerin derlemelerinin ve eleştirel tartışmalarının yapıldığı kaynaklar öne çıkıyor. Bu makale ise mekâna odaklanıyor ve (toplumsal) mimarlık alanında feminist perspektiften yeni bir mekân kavramsallaştırması (minör mekânsallık) ve bu mekânın araştırılmasına dair araçlar (minör güzergâhlar ve kartografler) öneriyor.

2 “Kötü huylu problemler” Horst Rittel ve M.Melvin Webber tarafından 1960’lı yıllarda kavramsallaştırıldı. Kötü huylu problemler belirsiz, karmaşık, çözüme karşı dirençli (*relentless*) ve sınırları aşan (*crosscutting*) özelliklere sahip problemlerdir. Toplumsal problemler doğası gereği kötü huyludur (Rittel ve Webber 1973).

3 2008 yılında New York’ta Cooper-Hewitt Ulusal Tasarım Müzesi’nde gerçekleşen “Öteki %90 için Tasarım” (*Design for the Other %90*) sergisi, 2010 yılında New York MoMA’da gerçekleşen “Küçük Ölçek, Büyük Değişiklik: Sosyal Adanmışlık için Yeni Mimarlıklar” (*Small Scale Big Change: New Architectures of Social Engagement*) sergisi, MoMA’nın 2014 senesinde ev sahipliği yaptığı “Düzensiz Büyüme: Genişleyen Mega Kentler için Taktiksel Şehircilik” (*Uneven Growth: Tactical Urbanisms for Expanding Megacities*) sergisi, “Cepheden Bildirmek” (*Reporting from the Front*) temalı 2016 yılındaki 15. Venedik Mimarlık Bienali, 2017 yılında Türkiye’deki sosyal mimarlık alanında işler üreten grupları bir araya getiren Dayanışma Mimarlığı Sergisi ve “Birlikte Nasıl Yaşayacağız? (*How Do We Live Together?*)” temasıyla 2021 yılındaki 17. Venedik Mimarlık Bienali mimarlığı sosyal boyutlarıyla ele alan etkinliklerdendir.

4 “Kadın kendini yazmalı, kadın kendini metne koymalı diyen” Helena Cixous’un çağrısına kulak veriyorum (Cixous 1976, 875). Benzer şekilde Adrienne Rich (1986), evrenselcilik varsayımını değiştirmemiz ve kişinin kendi bedeninin fragmanlarından yola çıkan bir feminist teori inşa etmemiz gerektiğine işaret ediyor. “Kadın olarak konuşmanın yeri” ve “gerekçesi” haline gelenin “beden” değil “benim bedenim” olduğunu vurgulamak önemlidir (Probyn 1990, 177).

5 Dizi anlatıları beden hareketi ile algıya öncelik vererek hareketten kaynaklı görme biçimlerini tercüme eder. *Storyboard*lar ve transkriptler dizi anlatılara örnek olarak verilebilir. *Storyboard*lar mimarlık dışı bilgi alanlarında üretilir ve olayların aktarımına odaklanır. Transkriptler ise mekân, hareket ve olayların birbiriyle yeniden ilişki kurdukları farklı bir mimarlık okumasına olanak verir (Kürtüncü 2014, 151). Transkriptlerin mimarlık alanındaki en önemli örneği Bernard Tschumi’nin hazırladığı Manhattan Transkriptleri’dir (The Manhattan Transcripts 1976-1981).

6 İş yeri-ev arasındaki güzergâhlar dışında başka güzergâhlar da araştırma konusu olarak seçilebilirdi. Örneğin kent içinde minör olarak tarif edilebilecek güzergâhlar belirlenip, o güzergâhların kendileri deneyimlenebilirdi. Durumcuların “sürüklenme” (*dérive*) yöntemine başvurulabilirdi. Ancak seçilecek olan güzergâhların bilgisini, on yıldır her gün deneyimlediğim güzergâhların bilgisi kadar içselleştiremezdim. Makale yazım sürecinde rastladığım “Gündelik Peyzajlarda Yolculuk” yazısında Burcu Serdar Köknar da kendi gündelik öznel güzergâhı üzerinden farklı bir perspektif açıyor. Köknar’ın “Bu şehirde yaşayan her birimizin yolculuklarının bileşkesinde neler olur, nasıl olur? Hikâyeler nasıl gelişir? Göremediklerimiz nedir?” soruları bu çalışmanın sorularına ekleniyor (Köknar, 2018).

7 Makalede, kişisel verilerin korunması kapsamında gerçek isimler yerinde anonim isimler kullandım.

8 Yüklenici firmaların inşaatlarının mimarlık olarak sayılıp sayılmadığı tartışmalıyken, Stoner'a göre minör mimarlıklar tam da yaşadığımız bu çevrelerde, mimarlık olarak sayılmayan yapı çevrede aranır (Stoner, 2012, s.105). Mimarlık bina inşa etmek olarak değil, hâlihazırda inşa edilmiş alanlar içinde mekân yapmak olarak yeniden tanımlanır (Stoner 2012, 16).

9 Bu soruları sormak stüdyo içinde öğrenci-öğrenci, öğrenci-yürütücü arasında doğabilecek güç ilişkilerine karşı dikkatli olmamı, kendimin de dâhil olduğu stüdyo aktörlerini heterarşik bir düzlemde konumlandırmamı sağlıyor. Herkesin kişisel hikâyesinin, yaşam deneyiminin ve bu deneyime bağlı sahip olduğu bilginin kıymetlendirildiği ve paylaşıldığı kolektif öğrenme ortamında çokluğun oluş haline geçebileceğine inanıyorum. Bu soruları sormamda feminist pedagoji etkili oluyor (hooks 2004, 2010, 2021; Shrewsbury 1987, 1993; Manicom 1992; Meşe 2018) Türkiye’de henüz çok yaygınlık kazanmamış olan feminist pedagoji başlığına Feminist Tahayyül dergisinin Nehir Gündoğdu editörlüğünde yayınlanan “Feminist Pedagoji” sayısı önemli bir katkı koyuyor (Gündoğdu 2021). Gülşah Aykaç’ın bu sayıda yer alan “Mimari Tasarım Stüdyosuna Feminist Bakış: Öğrencinin Yolculuğunu Anlamaya Çalışmak” başlıklı yazısı, feminist pedagoji tartışmalarını mimarlık eğitimi alanında özelleştiriyor (Aykaç 2021).

Kaynakça

- Agamben, Giorgio. *Gelmekte Olan Ortaklık*, çev. Betül Parlak (İstanbul: MonoKL Yayınları, 2012).
- Ahmed, Sara. *Feminist Bir Yaşam Sürmek*, çev. Beyza Sümer Aydaş (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018).
- Auge, Marc. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Super-modernity* (Londra: Routledge, 1995).
- Awan, Nishat. “Mapping Otherwise,” *Feminist Futures of Spatial Practice: Materialisms, Activism, Dialogues, Pedagogies* ed. Meike Schalk, Thérèse Kristiansson, Ramia Mazé (Spurbuchverlag: AADR, 2017), 33-41.
- Awan, Nishat, Tatjana Schneider ve Jeremy Till. *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture* (New York: Routledge, 2011).
- Aykaç, Gülşah. “Mimari Tasarım Stüdyosuna Feminist Bakış: Öğrencinin Yolculuğunu Anlamaya Çalışmak”, *Feminist Tahayyül 2*, no. 1

(2021): 9-37.

Bektaş Ata, Leyla. “Bir Güvenlikli Site Hikâyesi: Gündelik Hayatın Dönüşümüne Otoetnografik Yaklaşım” *Fe Dergi* 8, no. 2 (2016): 46-61.

Bektaş Ata, Leyla. “*Kentsel Dönüşümün Eşiğinde Ev, Mahalle ve Kent Deneyimi: Limontepe Örneği*,” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2019.

Bektaş Ata, Leyla. “Kent Etnografisinde Çoklu Yöntem Kullanımı: Yürüyüş, Fotoğraf ve Video”, *İdealkent* 15, no.41 (2023): 666-689.

Bergdoll, Barry. “Introduction” *Small Scale, Big Change: New Architectures of Social Engagement* ed. Andres Lepik (The Museum of Modern Art, 2010), 7-11.

Bhabha, Homi K. *Kültürel Konumlanış*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017).

Bloomer, Jennifer. *Architecture and Text: The Scripts of Joyce and Piranesi* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1993).

Bordeleau, Anne ve Liana Bresler. “Drawing the Map: Siting Architecture,” *Footprint* 4, no.2 (2010): 45-58.

Braidotti, Rosi. *Göçebe Özneler*, çev. Öznur Karakaş (İstanbul: Kolektif Kitap, 2017).

Braidotti, Rosi. *İnsan Sonrası Bilgi*, çev. Seyran Sam, Eda Çaç (İstanbul: Kolektif Kitap, 2021).

Butler, Judith. *Cinsiyet Belası*, çev. Başak Ertür (İstanbul: Metis Yayınları, 2023).

Cixous, Hélène. “The Laugh of Medusa”, *Signs* 1, no.4 (1976): 875-893.

Colomina, Beatriz. “Sosyal Medya Çağında Özel ve Kamu,” *2000+ Mimarlık Teorisinin Acil Sorunları* ed. James Graham (İstanbul: Janus Yayıncılık, 2016), 109-121.

Conrads, Ulrich. *20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar*. (Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, 1991).

Crawford, T. Hugh. “Minor Houses/Minor Architecture,” *AI & Soc* 25, no.4

(2010): 379–385.

- Crawford, Margaret. “Can Architects be Socially Responsible?”, *Out of Site: A Social Criticism of Architecture* ed. D. Ghirardo (Seattle: Bay Press, 1991), 27-45.
- De Beauvoir, Simone. *İkinci Cinsiyet*, çev. Gülnur Acar Savran (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019).
- De Certau, Michel. *Gündelik Hayatın Keşfi*, çev. Lale Arslan Özcan (Ankara: Dost Kitabevi, 2008).
- Delanty, Gerard. *Bir Kavramın Anatomisi Topluluk*, çev. F. Bilge Atay (İstanbul: Everest Yayınları, 2015).
- Deleuze, Gilles ve Felix Guattari. *Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2020).
- Ellis, Carolyn ve Arthur P. Bochner. “Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject,” *Handbook of Qualitative Research Second Edition* ed. Norman K. Denzin ve Yvonna S. Lincoln (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc., 2000), 733-767.
- Ellis, Carolyn, Tony E. Adams ve Arthur P. Bochner. “Autoethnography: An Overview,” *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 12, no:1 (2010) <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1101108>
- Eyles, John. “The Geography of Everyday Life” *Horizons in Human Geography* ed. Derek Gregory ve Rex Walford (Barnes & Noble, 1989), 102-117.
- Frichot, Hélène, Catharina Gabrielsson ve Helen Runting (ed.). *Architecture and Feminisms Ecologies, Economies, Technologies* (London: Routledge, 2017).
- Gollaz Morán, Azucena. “Embodied Urban Cartographies: Women’s Daily Trajectories on Public Transportation in Guadalajara, Mexico,” *Feminist Methodologies* ed. Wendy Harcourt, Karijn van den Berg, Con-

stance Dupuis ve Jacqueline Gaybor (Palgrave:Macmillan, 2022), 189-209.

Gündoğdu, Nehir. “Sunuş: Feminist Pedagoji Tartışmalarına Daha Yakından Bakmak”, *Feminist Tahayyül* 2, no. 1, (2021): 1-8.

Haraway, Donna J. *Başka Yer*, çev. Güçsal Pular (İstanbul: Metis Yayınları, 2010).

Hardt, Michael ve Antonio Negri. *Çokluk*, çev. Barış Yıldırım (İstanbul: AyrıntıYayınları, 2011).

Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism* (New York: Cornell University Press, 1986).

Harding, Sandra. *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women's Lives* (New York: Cornell University Press, 1991).

hooks, bell. *Ain't I a Woman, Black Women and Feminism* (Boston: South End Press, 1981).

hooks, bell. *Teaching Community A Pedagogy of Hope* (New York: Routledge, 2004).

hooks, bell. *Teaching Critical Thinking: Practical Wisdom* (New York: Routledge, 2010).

hooks, bell. *Sınırları Aşmayı Öğretmek: Özgürlük Pratiği Olarak Eğitim*, çev. Arzu Eylem (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2021).

Holt, Nicholas L. “Beyond technical reflection: Demonstrating the Modification of Teaching Behaviors Using Three Levels of Reflection” *Avante* 7, no. 2 (2001): 66-76.

Irigaray Luce, *This Sex Which is Not One*, çev. Catherine Porter ve Carolyn Burke (Ithaca: Cornell University Press, 1985).

Irigaray Luce, *An Ethics of Sexual Difference*, çev. Carolyn Burke ve Gillian C. Gill, Ithaca: Cornell University Press, 1993).

Jalón Oyarzun, Lucia. “Common Spatialities: The Production of the Multitude,” *Footprint*, 16 (2015): 51-68.

- Jalón Oyarzun, Lucia. "The Minor Composition of Threshold Domes," *MONU*, 24 (2016). <http://www.monu-magazine.com/issues.htm>.
- Jalón Oyarzun, Lucia. "Exception and the Rebel Body: The Political as Generator of a Minor Architecture," Doktora Tezi, Universidad Politecnica de Madrid, 2017.
- Karim, Farhan (Ed.). *The Routledge Companion to Architecture and Social Engagement* (New York: Routledge, 2018).
- Katz, Cindi. "Towards Minor Theory," *Environment and Planning D: Society and Space* 14, no.4 (1996): 487-499.
- Katz, Cindi. "Revisiting Minor Theory" *Environment and Planning D: Society and Space* 35, no.4 (2017): 596-599.
- Kökner, Burcu Serdar. "Gündelik Peyzajlarda Yolculuk," *XXI*, (2018). <https://xxi.com.tr/i/gundelik-peyzajlarda-yolculuk>
- Kristeva, Julia. *Powers of Horror: An Essay On Abjection*, çev. Leon S. Roudiez (New York: Columbia University Press, 1982).
- Kürtüncü, Burçin. "Bir Anlatı Kurma Aracı Olarak Transkriptler," *Paralaks Oda* ed. Semra Aydın ve Burçin Kürtüncü (İstanbul: Cenkler Matbacılık, 2014), 150-171.
- Liotard, Jean-François. *Postmodern Durum*, çev. İsmet Birkan (Ankara: Bilge-Su Yayınları, 2014).
- Manicom, Ann. "Feminist Pedagogy: Transformations, Standpoints, and Politics" *Canadian Journal of Education* 17, no.3 (1992): 365-389.
- Meşe, İlknur. "Taşra Üniversitesinde Feminist Pedagoji: Ne Kadar Mümkün?," *Fe Dergi* 10, no.1 (2018): 67-78.
- Muncey, Tessa. "Doing Autoethnography" *International Journal of Qualitative Methods* 4, no.1 (2005): 69-86.
- Ockman, Joan. "Reinventing Jefim Golyscheff: Lives of a Minor Modernist" *Assemblage*, no.11 (1990): 70-106
- Omacan, Sinan. "Önsöz," *Dayanışma Mimarlığı* ed. Emre Torbaoğlu, Hande

- Akarca, H.Sinan Omacan ve Öncül Kırılgiç (İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2017), 7-14.
- Özden Fırat, Begüm, Berfin Atlı, Çisel Karacebe ve Suzi Asa. “Mesafelerin Ötesinde: Akuzmatik Mekânlardan Sızan Sesler”. *Sanat Dünyamız*, no.185 (2021):12-18.
- Petrescu, Doina. *Altering Practices Feminist Politics and Poetics of Space* (Londra: Routledge, 2007).
- Petrescu, Doina ve Kim Trogal. *The Social (Re)Production of Architecture Politics, Values and Actions in Contemporary Practice* (London, New York: Routledge, 2017).
- Probyn, Elspeth. “Travels in the Postmodern: Making Sense of the Local,” *Feminism/ Postmodernism* ed. Linda Nicholson (New York: Routledge, 1990), 176-189.
- Reed-Danahay, Deborah. *Auto/ethnography: Rewriting the Self and the Social* (Oxford, UK:Berg, 1997).
- Rich, Adrienne. *Blood, Bread and Poetry: Selected Prose 1979-1985* (New York: W.W. Norton & Company, 1986).
- Rittel, Horst W.J. ve M.Melvin Webber. “Dilemmas in a General Theory of Planning”, *Policy Sci* 4 (1973), 155–169.
- Said, Edward W. Şarkiyatçılık, çev. Berna Ülner (İstanbul: Metis Yayınları, 2022).
- Sandström, Ida. “Towards a Minor Urbanism: Thinking Community without Unity in Recent Makings of Public Space”, Doktora tezi, Lund Üniversitesi, 2019.
- Sargin, Güven Arif. Köktenci Dönüşümden Parçacı Direnişe; Sosyal Mimarlığın “100 Yıllık” Kısa Öyküsü. *Arrademento Mimarlık*, no.3 (2003): 55-57.
- Schalk, Meike, Thérèse Kristiansson ve Ramia Mazé (ed.). *Feminist Futures of Spatial Practice Materialism, Activism, Dialogues, Pedagogy*

- gies, Projections* (Spurbuchverlag: AADR, 2017)
- Shrewsbury, Carolyn M. “What Is Feminist Pedagogy?”, *Women’s Studies Quarterly* 15, no.3-4 (1987): 6-14.
- Shrewsbury, Carolyn M. “Feminist Pedagogy: An Updated Bibliography”, *Women’s Studies Quarterly* 21, no.3-4 (1993): 148-160.
- Sparkes, Andrew C. “The Fatal Flaw: A Narrative of the Fragile Body-Self” *Qualitative Inquiry* 2, no.4 (1996): 463-494.
- Sparkes, Andrew C. “Autoethnography and Narratives of Self: Reflections on Criteria in Action” *Sociology of Sport Journal* 17 (2000): 21-43.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. *Madun konuşabilir mi?* çev. Emre Koyuncu (Ankara: Dipnot Yayınları, 2020).
- Stavrides, Stavros. *Müşterek mekân*, çev. Cenk Saraçoğlu (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018).
- Stoner, Jill. *Toward a Minor Architecture* (Cambridge: MIT Press, 2012).
- Şenel, Aslıhan S. “Mapping as Performance An Alternative to Authoritative Representations of Istanbul,” *i Quaderni* , 1 (2013): 85-94.
- Şenel, Aslıhan S. “Haritalama: Bir Anlama, Eleştirme ve Tasarlama Eylemi,” *İTÜ Mimari Tasarım Araştırma Laboratuvarı Çalışmaları İstanbul için Öngörüler* ed. Ayşe Şentürer, Nurbin Paker, Özlem Berber ve Aslıhan Şenel (İstanbul: İTÜ Vakfı, 2014), 26-33.
- Şenel, Aslıhan S. “Mimarlık Eğitiminde Haritalama: Geleneksel Eril Mimarlık Üretimine Yaratıcı Bir Eleştiri”, *Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Dosya* 42 (2019): 49-52.
- Tanju, Bülent. Mimarlık ve Toplumsal Sorumluluk. *Arrademento Mimarlık*, no.3 (2003): 53-55.
- Trogal, Kim. “*Caring for Space Ethical Agencies in Contemporary Spatial Practice*,” Doktora Tezi, University of Sheffield, 2012.
- Van de Ven, Cornelis. *Space in Architecture* (Assen: Van Gorcum, 1987).
- Virno, Paolo. Çokluğun *Grameri*, çev. Volkan Kocagül, Münevver Çelik

(İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2013).

Volz, Kirsty ve Alexandra Brown. "Liquid Surfaces: Minor Architectures of the Fille Fatale," *IDEA Journal* (2017): 64-77.

